

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ГВАЛТІВНИКА

Ковальова О. М.

В даній науковій статті визначаються деякі особливості криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника, а також визначаються основні чинники, що впливають на вчинення зґвалтувань неповнолітньою особою, та соціально-психологічні аспекти формування особи неповнолітнього гвалтівника.

Ключові слова: кримінальне провадження, особа неповнолітнього гвалтівника, криміналістична характеристика, злочин, особистісні особливості неповнолітнього, зґвалтування, сексуальні посягання

В данной научной статье определяются некоторые особенности криминалистической характеристики

личности несовершеннолетнего насильника, а также определяются основные факторы, влияющие на совершение изнасилований несовершеннолетним лицом, и социально-психологические аспекты формирования личности несовершеннолетнего насильника.

Ключевые слова: уголовное производство, лицо несовершеннолетнего насильника, криминалистическая характеристика, преступление, личностные особенности несовершеннолетнего, изнасилования, сексуальные посягательства

One of activities of the state is reduction of impact by minors of the negative phenomena which arise during reforming of society. But, unfortunately, crime rate among

minors remains very high, despite certain positive shifts in this direction. The special concern causes making by minors of violent crimes.

After receipt of primary information on crime execution, including a crime against sexual freedom and sexual integrity of the personality, employees of bodies of pre-judicial investigation start her analysis on the basis of all complex of the available theoretical and practical knowledge and an own experience of investigation of crimes. Tactics of investigative actions of employees of bodies of preliminary inquiry in case of investigation of the criminal proceedings made by minors consists of promotion of investigative versions and further planning of carrying out tactical actions. At the same time, precedes it provisions of the criminalistic characteristic of a perfect offense.

In this scientific article some features of the criminalistic characteristic of the identity of the minor tyrant are determined, and also the major factors influencing making of rapes by the minor, and social and psychological aspects of forming of the identity of the minor tyrant are determined. Thanks to awareness of the investigating officer on designated elements of structure of the criminalistic characteristic of the identity of the minor tyrant, namely typical properties of the identity of the criminal, methods of making of crimes, objects of criminal encroachment, pre-judicial investigation will receive more effective and high-quality nature.

Keywords: *criminal proceedings, the person of a minor rapist, criminological characteristics, offense, personal characteristics of the minor, rape, sexual assault*

Постановка проблеми. Одним з напрямів діяльності держави є зменшення впливу на неповнолітніх негативних явищ, які виникають під час реформування суспільства. Але, на жаль, рівень злочинності серед неповнолітніх залишається дуже високим, незважаючи на певні позитивні зрушення у цьому напрямі. Особливого занепокоєння викликає вчинення неповнолітніми особами насильницьких злочинів. Через те, що неповнолітні являють собою специфічну групу злочинців, внаслідок своїх інтелектуальних, розумових та фізичних можливостей, для даної категорії злочинців характерні певні, притаманні лише їм, предмети посягання, обстановка та способи вчинення злочину, в тому числі злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Вагомого значення у цьому контексті набуває науково-методичне забезпечення діяльності органів досудового розслідування щодо розкриття та розслідування зґвалтувань, вчинюваних неповнолітніми, шляхом визначення деяких особливостей криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника.

Виходячи з цього, метою даної статті є надання криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника, а також визначити особистісні особливості особи неповнолітнього гвалтівника, на які слід звернути увагу слідчому під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника, а також з'ясування ролі та значення даної характеристики при розслідуванні кримінальних проваджень, вчинених неповнолітніми особами, досліджувалися у працях Ю.В. Александрова, О.С. Андрєєва, Ю.М. Антопяна, Ю.П. Алєніна, С.А. Афанасьєва,

О.О. Бухановського, Б.Л. Гульмана, І.З. Динкіної, Ю.П. Дубягіна, С.В. Кузьміна, В.В. Новіка, Е.П. Побєгайла, Д.П. Рассейкіна, Ю.М. Самойлова, Ю.С. Сапожнікова, А.А. Ткаченка, В.П. Ципковського, Б.В. Шостаковича та інших вчених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після отримання первинної інформації про вчинення злочину, в тому числі злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, працівники органів досудового розслідування приступають до її аналізу на основі всього комплексу наявних теоретичних та практичних знань та власного досвіду розслідування злочинів. Тактика слідчих дій працівників органів досудового розслідування при розслідуванні кримінальних проваджень, вчинених неповнолітніми особами, складається з висунення слідчих версій та подальшого планування проведення тактичних дій. Водночас, цьому передуює надання криміналістичної характеристики скоєного правопорушення.

Надаючи характеристику неповнолітньої особи гвалтівника як структурного елемента системи криміналістичної характеристики правопорушення, перш за все, варто зазначити, що немає єдиної думки серед вчених щодо підходів до вивчення такої особи. Так, у результаті дослідження питання вивчення особистості обвинуваченого на попередньому слідстві М.Г. Коршик та С.С. Степичев дійшли висновку про те, що “вивчення особи проводиться для належного розслідування злочинів, виявлення обставин, що сприяли його вчиненню, вирішення питання про призначення покарання і, нарешті, для перевиховання засудженого, також вивчення проводиться для виявлення причин злочинності та розробки на цій основі методів, спрямованих на її попередження” [1, с. 7].

У дисертаційному дослідженні “Вивчення особистості злочинця під час розслідування” М.М. Демідов розуміє під особою неповнолітнього гвалтівника, як елементом системи криміналістичної характеристики правопорушення, стійку криміналістично значиму сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної і раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [2, с. 59].

З позиції М.О. Ларченка, який надає визначення поняттю “особа неповнолітнього гвалтівника” у своїй науковій статті “Детермінанти вчинення статевого злочину”, особистість неповнолітнього злочинця, винного у статевому злочині, необхідно визначати як сукупність соціально-обумовлених ознак, особливостей характеру, поведінки, специфічних аспектів мотивації та системи цінностей особи, що становлять єдину структурну сутність, обумовлюють злочинну сексуальну активність, безпосередньо сприяють вчиненню статевого злочину [3, с. 311].

Неоднозначність поглядів у наукових колах щодо визначення поняття особи неповнолітнього гвалтівника посприяла виробленню єдиного, на наш погляд, вірного поняття зазначеної категорії злочинців. Так, під особою неповнолітнього гвалтівника пропонується розуміти сукупність типових моральних та психологічних якостей неповнолітньої особи, а саме її емоційні й вольові установки та переконання, що формуються під час вчинення останнього злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Беручи за основу вище зазначене визначення особи неповнолітнього гвалтівника, зазначимо, що особливості

характеру, поведінка, мотиваційні аспекти особи неповнолітньої - це психологічні категорії. Через що надання криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника можливе лише, звернувшись до психологічних досліджень з цього питання. Так, у психологічній науці відповідно до особистісних особливостей неповнолітніх гвалтівників прийнято поділяти таких злочинців на дві групи. До першої з них відносяться неповнолітні з порушеннями психосексуального розвитку: "полюючий" тип ("мисливці"), "регресивний" тип та "тотально-самостверджуючий" тип [4, с. 142]. Особливістю "полюючого" типу неповнолітніх гвалтівників є вистежування та раптовий напад на жертву з елементами знущання, який сам по собі має на меті миттєве подолання можливого опору. Характеризуючи "регресивний" тип неповнолітніх гвалтівників варто зацентрувати увагу на сексуальних посяганнях у таких осіб, які спрямовані на дівчаток (7-14 років), що не досягли статевої зрілості і не здатні до усвідомленого активного опору. І нарешті, "тотально-самостверджуючий" тип неповнолітнього гвалтівника, який характеризується особливою жорстокістю, коли згвалтування жертви поєднується з фізичною розправою над супутником, який супроводжував її (чоловіком, коханцем, знайомим, випадковим подорожнім). Нерідко таке "глобальне" насильство починається з убивства чоловіка, а потім вбивається і згвалтовується жінка [4, с. 142]. Тому для злочинців даного типу характерні не тільки садистські риси, але і найбільш низький культурний та інтелектуальний рівні, а також в цілому не вдалий сексуальний досвід.

До другої групи неповнолітніх гвалтівників відповідно до їх особистісних особливостей науковці відносять неповнолітніх з вираженими характерологічними або патопсихологічними особливостями: "конформний" тип, "афективний" тип, "знехтуваний" тип та "пасивно-ігровий" тип [5, с. 47]. Неповнолітні гвалтівники-конформісти характеризуються особистісною невпевненістю, тому не наважуючись вчинити згвалтування наодинці, охоче і бездумно учиняють його у групі під впливом постійного або тимчасового лідера (18-20 і більше років), а інколи навіть і просто стихійного пориву групи до згвалтування. Варто підкреслити, що жертвами гвалтівників цієї групи виступають як неповнолітні, малолітні особи, так і дорослі жінки, у тому числі похилого віку. Зазвичай групові згвалтування за участю неповнолітніх осіб характеризуються жорстоким та цинічним ставленням до жертви, не виключенням є збочений спосіб задоволення статевої пристрасті. Через це групові злочини неповнолітніх найбільш небезпечні за своїми наслідками, оскільки у кожного з них виникає бажання проявити себе, довести самому собі і оточуючим свою силу. Важливою особливістю таких груп є також те, що до їх складу входять неповнолітні, які вступають у стадію бурхливого статевого визрівання (15-18 років).

До "афективного" типу неповнолітніх гвалтівників характерними є згвалтування малолітніх дівчаток (приблизно до 5 років) або літніх, навіть похилого віку, жінок. Слід підкреслити, що такому типу неповнолітніх злочинців притаманні ще з раннього віку бездоглядність та відсутність статевого виховання в сім'ї та школі.

"Знехтуваний" тип неповнолітніх гвалтівників складається із тих осіб, які, вже відчуваючи підвищену статево-позивну потребу, фактично виявляються нездатними задовольнити свою пристрасть "за злагодою". Тому згвалтування здійснюється навально, прямолінійно, непродуманно.

Практика показує, що до "знехтуваний" тип неповнолітніх гвалтівників відносяться неповнолітні з психічними чи фізичними вадами [2, с. 68].

Неповнолітні гвалтівники "пасивно-ігрового" типу найчастіше переконливо та категорично заперечують свою провину у згвалтуванні, доводячи добровільність статевого контакту. Адже для злочинців такого типу обвинувачення у згвалтуванні сприймається як наклеп, оговір, помста з боку жінок тощо. Тому вони позиціонують себе як потерпілі.

Найбільш небезпечними неповнолітніми гвалтівниками є такі, що відносяться до "сценарійного типу". Дані позиції зумовлені старанною підготовкою неповнолітнього до згвалтування, відмовою від спільників, ретельним вибором часу, місця створенням алібі, вживанням заходів по прихованню слідів злочину тощо.

Враховуючи теоретично обґрунтовані позиції вчених з приводу особистісних особливостей особи неповнолітнього гвалтівника, під час досудового розслідування слідчому необхідно звернути увагу на особливості формування такої особи. Перш за все, це стосується середовища, в якому неповнолітній гвалтівник перебуває. Для багатьох неповнолітніх, які стали на злочинний шлях, характерна деформація соціальних позицій, притаманна їх віку: відсутність або передчасна втрата офіційних позицій - тих, які забезпечують взаємопідкрплюючий цілеспрямований вплив державних і громадських інститутів; одночасне розширення офіційних позицій, пов'язаних з участю в негативних малих групах, і, основне, підвищення особистісної значимості останніх [5, с. 42, 43].

Не менш важливим кроком слідчого у напрямі криміналістичної характеристики неповнолітнього гвалтівника є приділення уваги щодо його сім'ї, яка відіграє значну роль у процесі її формуванні. Для сімей, що мають неповнолітніх правопорушників, характерними рисами є не цінування або взагалі невизнання моральних цінностей, відсутність потреби у саморозвитку, конфліктний характер стосунків між членами сім'ї, грубощі, низький рівень освіти та культури.

На підставі вище викладеного необхідно зробити висновок про те, що дослідження особистості неповнолітнього злочинця, тим паче неповнолітнього гвалтівника, є важливим питанням багатьох наук, серед яких криміналістика, психологія, кримінологія тощо. Науковці слушно зазначають, що розуміння сутності злочинності неповнолітніх осіб, а також вироблення ефективної системи протидії їм, неможливе без наукового підходу до вивчення особистості зазначеної категорії злочинців. Під час дослідження криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника було зроблено висновок про відсутність єдиної думки серед вчених щодо підходів до вивчення такої особи.

Неоднозначність поглядів у наукових колах щодо визначення поняття особи неповнолітнього гвалтівника посприяла виробленню єдиного, на наш погляд, вірного поняття зазначеної категорії злочинців. Так, під особою неповнолітнього гвалтівника у науковій статті пропонується розуміти сукупність типових моральних та психологічних якостей неповнолітньої особи, а саме її емоційній вольовій установці та переконання, що формуються під час вчинення останньою злочину проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Через те, що емоційній вольовій установці, переконання, поведінка, особливості характеру є психологічними поняттями та категоріями, надання криміналістичної характеристики особи непо-

внелітнього гвалтівника можливе лише, звернувшись до психологічних досліджень з цього питання.

На підставі наведених у науковій статті психологічних особливостей кожної з груп особи неповнолітнього, який вчинив статевий злочин, можна також зробити висновок про те, що теоретичні знання з цього питання можуть сприяти удосконаленню системи заходів запобігання злочинам, що порушують статеві відносини між людьми.

Також, варто зазначити, що дослідження деяких особливостей особи неповнолітнього гвалтівника як елемента криміналістичної характеристики правопорушення, є складним завданням, але край необхідним у роботі слідчого під час досудового розслідування. Під час досудового розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, зокрема зґвалтувань, слідчий має керуватися знаннями про зазначені у науковій статті особистісні особливості неповнолітніх гвалтівників, з метою правильного прийняття рішення у кримінальному провадженні. Адже завдяки обізнаності слідчого щодо окреслених елементів структури криміналістичної характеристики особи неповнолітнього гвалтівника, а саме **типових властивостей особистості злочинця, способів вчинення злочинів, предметів злочинного посягання**, досудове розслідування здобуде більш ефективний та якісний характер.

Література

1. Коршик М.Г. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии / М.Г. Коршик, С.С. Степичев. - М.: Юрид. лит-ра, 1969. - 20 с.
2. Демидов Н.Н. Изучение личности преступника в процессе расследования: дисс. к. ю. н. / Демидов Н.Н. - Волгоград, 2003. - 187 с.
3. Ларченко М.О. Детермінанти вчинення статевого злочину // Юридичний вісник Причорномор'я. - № 2 (2). - 2011. - С. 308-319.
4. Сіренко О.В. Криміналістична характеристика особи неповнолітнього злочинця // Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. - Вип. № 1., 2014. - С. 140-145.
5. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних / Долгова А.И. - М.: Изд-во „Юридическая литература”, 1981. - 153 с.

*Ковальова О. М.,
викладач кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії ОДУВС
Надійшла до редакції: 03.11.2016*